DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-79.2-5>

УДК 821.111.09

Дубравська З.Р.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГРОШІ» У РОМАНІ МАРТИНА ЕМІСА «ГРОШІ: ЗАПИСКА САМОГУБЦЯ»

Анотація. У статті розглянуто концептуалізацію поняття «гроші» у романі Мартіна Еміса «Гроші: записка самогубця». Британський постмодерніст змальовує портрети героя і епохи, які не втрачають своєї актуальності навіть з плином часу. Для головного персонажа життя і гроші – поняття нероздільні, адже саме в них він і вбачає сенс людського буття. Вони, гроші, додають впевненості в собі, роблять людину успішною, самоутвердженою. Гроші дають свободу та владу, владу над іншими людьми й країнами. Вони слугують засобом комунікації, зв'язним елементом людських взаємовідносин, стають їхньою сутністю. Однак з часом, головний герой розуміє, що гроші негативно впливають на людину й суспільство. Йому стає прикро, що в такій життєвій грі гроші завжди здобувають перемогу. Він усвідомлює, що гроші – це зло, яке потрібно викоринити. Грошолобство – це та хвороба, яка інфікувала все людство.

Ключові слова: концептуалізація, концепт, гроші, біографічна проза, Мартін Еміс, постмодернізм.

Dubravska Zoriana

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT «MONEY» IN THE NOVEL «MONEY: A SUICIDE NOTE» BY MARTIN AMIS

Summary. The article deals with the conceptualization of the concept «money» in the novel «Money: A Suicide Note» by Martin Amis. British postmodernist characterizes the images of the main hero and the epoch, which do not lose their importance even nowadays. The concepts «life» and «money» are inseparable for the main hero. Money is the sense of human being. Money makes person more confident, successful and self-affirmed. It gives freedom and power, even power over other people, nationalities and countries. It serves as a kind of communication, a cohesive element of human relationships, becomes their essence. However, the main hero understands that money has a bad impact on a person and our society. He is distressed by the fact that in such a vital game money always win. He realizes that money is the evil that needs to be eradicated. Love of money is the disease, which has infected all the humanity. In the novel «Money: A Suicide Note» the writer has a direct influence on the recipient. He acts as a translator. The effectiveness is influenced by the productivity and expressiveness of the internal characteristics of the discourse described by Martin Amis. Namely the practice of transforming a chosen «object» with a projection onto the narrative structure of the work. Thus, the image of the author appears as an integral part of each writer's biographical and memoir works. An intelligent object configuration passes through the life experience of each character (Selina Street, John Self etc.). The presence of Martin Amis within the novel provides for some fascination exchanges of dialogue with John Self and a chance to play with Amis' meta-fictionally inherent role in Self's downfall. Through the prism of the main hero John Self, Martin Amis showed the role of the money in people's lives. Money has been playing a primary role in different ages and periods of human existence. It may even make people seem more loving, more religious, more sociable, and happy. However, it can also make people ruthless, indifferent and brutal. The main hero considers that everything is permitted if God doesn't exist. John Self doesn't care one way or another whether God exists and knows that everything is permitted if you have money. What he doesn't realize – and is perhaps incapable of realizing – is the inherent duality of addiction. Money, like alcohol is freighted with frightful corollaries; a man can only push it so far before it pushes back. «Money is the only thing we have in common», says John Self, Money's narrator-protagonist.

Keywords: conceptualization, concept, money, biographical prose, Martin Amis, postmodernism.

Постановка проблеми. Біографічний роман Мартіна Еміса «Гроші: записка самогубця» («Money: A Suicide Note») належить до ряду таких прозових доробків, як «Стріла часу, або Природа злочину» («Time's Arrow or the Nature of the Offence», 1991), «Нічний поїзд» («Night Train», 1997), «Жовтий собака» («Yellow Dog», 2003), «Будинок зустрічей» («House of Meetings», 2006), «Вагітна вдова» («Pregnant Widow», 2010), які максимально засновані на авторській присутності.

У процесі творення текстового масиву перекодовується раціонально-прагматична інформація засобами первинного або вторинного перенесення часткових проєкцій на конкретні факти, події, явища. Ілюстрацією цього слугує пристосована до органічної потреби змальована сцена, що виражає зумисне розгортання авторського

дискурсу. Вона відтворює зустріч Джона Селфа, головного героя роману «Записки про Рейчел», із М.Емісом як автором-наратором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною базою дослідження слугують розвідки відомих українських та зарубіжних вчених зі згадуваної проблематики: Дашук Н., Бродель Ф., Вайсман Т., Вебер М., Дебор Г., Макаренко Н., Малиновська Г., Манакін В., Парсонс Т., Приходько А., Фісак І., Шпенглер О. та інші.

Мета статті полягає у з'ясуванні концептуалізації поняття «гроші» в біографічному романі Мартіна Еміса «Гроші: записка самогубця».

Виклад основного матеріалу. За сюжетом роману Мартіна Еміса «Гроші: записка самогубця» Джон Селф – успішний рекламний агент, який став відомим та заробив достатньо грошей

на створенні рекламних роликів фаст-фуду. Жага до ще більших грошей зіптовхує його з багатим «продюсером» – шахраєм Філлінгом Гудні, що пропонує головному героєві зняти справжній повнометражний фільм із відомими акторами. Подорожуючи між Лондоном і Нью-Йорком, витрачаючи чималі гроші і здоров'я в барах, Джон і не підозрює, що це всього лише гра напівхворої свідомості Гудні, який за допомогою махінацій змушує Джона тратити свої ж власні кошти. У підсумку, головний герой витрачає всі свої особисті заощадження, залишається без майна і роботи, намагається покінчити життя самогубством, але невдало. Далі починає нове життя безробітного, живе одним днем і не задумується особливо про майбутнє. «Події, представлені з позиції головного героя, віддзеркалюють думки автора, дають можливість зазирнути у духовний світ видатної особистості, встановити внутрішню мотивацію, що спонукала її до дії, виявити ті події, які мали особливий вплив на творчий шлях митця» [9, с. 87].

Життя Джона – це суцільна «порнографія» (слово багаторазово повторюється в романі): життя заради задоволення потреб. Протягом всього роману Джон тільки те й робить, що об'їдається неймовірною кількістю фаст-фуду, зі самого ранку літрами випиває алкоголь, вживає наркотики і шукає доступний секс. Це найпростіші радості, які можуть дати гроші [3, с. 28]. Таким чином, «задоволення» – це перший концептуальний сенс, який можна виділити при аналізі концепту «Гроші: записка самогубця». «М. Еміс вдався до моделювання інтертексту з метою витворення автономного простору для репрезентації постмодерного мислення. Він обирає різні наративні та стилістичні прийоми для написання своїх творів, орієнтуючись при цьому на статичну розповідь з однією основною сюжетною лінією, де авторська увага була звернена і на внутрішні психологічні переживання героя» [2, с. 31].

Життя і гроші – поняття нероздільні – це стає зрозуміло з початку роману, коли герой описує життя в Нью-Йорку взагалі і своє життя там, зокрема: «Кажуть, інфляція – санітар цього міста. Закотивши рукава, бакс приступає до розчищення авгієвих стаєнь...» [3, с. 10]. Неправильний (м'яко кажучи) образ життя відбився як на зовнішньому вигляді, так і на внутрішньому стані Джона, якому всього лише тридцять п'ять років. Тому він мріє «дістати» побільше грошей і відправитися в Каліфорнію «робити заслужену тяжкою працею, давним-давно обіцяну собі пересадку тіла» [3, с. 29]. Нав'язливі думки про те, що навіть здоров'я можна і слід купити, породжуються численними прикладами з життя – кругом повно білозубих і смуглих людей з великими грошима, таких, як Гудні. Джон часто уявляє собі фантастичну картину, як співробітники Силіконової долини проєктують його нову зовнішність і моделюють нові внутрішні органи. І нарешті, коли все готово, світ ніби завмирає – він дістає гаманець, щоб розплачуватися. І настає повна тиша – це працює магія грошей [3, с. 234]. Отже, гроші необхідні в сучасному суспільстві як для підтримки здоров'я, так і для «покупки» ідеально здорового і красивого тіла. Адже красива зовнішність разом з грошима – це запорука впевненості в собі, і все разом веде до визнання і успіху лю-

дини в суспільстві [6, с. 146]. У зв'язку з цим виділяється концептуальний сенс «успіху».

Що ж ще крім здоров'я і краси робить людину успішною? Це впевненість, яку дають гроші. Наприклад, на початку роману після тривалої сварки Джон чекає зустрічі зі своєю дівчиною (що залишилася без грошей) Селіна «б/в», Селіна «знижена в ціні, яка втратила товарний вигляд» [3, с. 100]. Цінність людини вимірюється в грошових знаках: Селіна «ефективна і практична. Оптимальне відношення ціна / якість» [3, с. 235]. Але і самій дівчині потрібні лише спільний з Джоном банківський рахунок і власні кредитні картки (чого вона в підсумку і добивається). Гроші необхідні їй, як вона каже для підтримки своєї гідності і самоповаги. В кінці роману Селіна отримує те, до чого весь час прагнула – «те, що бачиш при вході в машину і на виході або за блиском ювелірних магазинів. Свого роду сыйво... Вона отримала цей рум'янець, грошовий колорит» [3, с. 66]. Американський економіст, соціолог і публіцист Т. Веблен розглядав капіталістичну культуру як суспільство показного споживання, загальної конкуренції і превалювання матеріальних цінностей. Дослідник писав про прямий взаємозв'язок володіння, поваги людей і самоповаги в сучасному суспільстві [1, с. 25]. Тому, коли Селіна отримала гроші, у неї з'явилося відчуття самоцінності, впевненості й життєвого успіху – «грошовий колорит», чого вона не могла досягти, володіючи лише здоров'ям і красою.

На обличчі знайомого Джона, письменника Мартіна Еміса, що допомагає йому переробити сценарій фільму, навпаки, не було цього «грошового колориту», за яким можна побачити людину багату, а значить – успішну і впевнену в собі. На його обличчі можна було побачити лише сліди втоми, які притаманні більшості людей, що живуть звичайним життям. Тільки обрані (заможні) можуть похвалитися цим «грошовим» рум'янцем: «Адже гроші пом'якшують падіння, ім'я якому життя. Гроші – найкращий амортизатор» [3, с. 358].

Отже, з наведених прикладів стає очевидним, що концептуальний сенс «успіху» реалізується наступним чином: «Гроші» – це «грошовий колорит» (краса, здоров'я, впевненість в собі) і «амортизатор» (впевненість в своєму майбутньому) – основа «успіху».

В досліджуваному текстовому концепті у взаємозв'язку зі змістом «успіху» можна виділити концептуальний сенс «Свободи та вибору». Джон описує свою стару знайому, а потім коханку Мартіну Твен: вона народилася в багатій родині, ніколи ні в чому не мала потреб, отримала чудову освіту (володіє декількома іноземними мовами), багато подорожує, її кавалерами завжди були багаті і презентабельні чоловіки. Все це Мартіна сприймає як належне «оскільки гроші приносять відчуття невинності, якщо вони з вами завжди. Як ще можна тридцять років залишатися на цьому світі, будучи вільною?» [3, с. 186]. Гроші, якими Мартіна володіє з народження, дали їй доглянуту зовнішність і дорогий одяг (красу), освіту (впевненість у своєму майбутньому) і впевненість у собі, тобто зробили її успішною, а також надали свободу вибору – подорожувати, любити й жити, не піклуючись про гроші.

«Гроші – це свобода. Що так, то так. Але свобода – це гроші. Без грошей все одно ні туди, ні

суди. Слід потріпати гроші так, як собака тріпає шура. Гр-р-р-р-р », – розмірковує Джон Селф [3, с. 368]. «Свобода» в творі трактується двоюко – з одного боку, як свобода робити, що хочеш («свобода вибору»), а з іншого, як свобода власне від грошей та їх влади. Таким чином, смисловий простір досліджуваного концепту включає сенс «свобода від грошей». Джон періодично намагається змінити своє «грошове» існування. Одного разу він починає спеціально витрачати гроші, намагається потратити все, що у нього є, відчайдушно бажаючи звільнитися від їх влади, навіть роздає перехожим на вулиці. Але в той же вечір телефонує Гудні і просить знову видати йому величезну суму грошей. Коли йому в номер принесли товстий конверт, Джон відчував полегшення, визнавши свою слабкість: «Гроші непохитні, але ти безсилий» [3, с. 262]. Однак повна відсутність грошей все ж може дати людині свободу, як мудро зауважує головний герой в кінці твору, залишившись в підсумку без гроша: «Без грошей вам один день від народження. Без грошей у вас один дюйм зросту. Плюс до нитки роздягнені. Але найкраще, коли у вас немає грошей, то з вас нічого й не візьмеш. А то ж могли б взяти, ще як могли б» [3, с. 518].

«Мамона» – гроші, матеріальні блага й бажання до збагаченості – ще один концептуальний сенс досліджуваного концепту. Чоловік Мартіні й коханець Селіні – Оссі Твен працює брокером, він кожен день продає і купує гроші, що дає йому чималий дохід, більше його нічого не цікавить. Філдінг Гудні – партнер, посередник і приятель Джона, їздить на лімузині, у нього є шофер і охоронець, його батьки дуже багаті і впливові: «Грошей у нього і так кури не клюють, але хоче він набагато більше...», про гроші Гудні говорить «з тремтінням в голосі» [3, с. 36]. Тут можна відзначити зв'язок сенсу «мамона» з ще одним концептуальним змістом – «любов до грошей», мова про який піде далі. Ще Зіммель відзначав велику владу грошей над людиною, нерозривний зв'язок феномена грошей з усіма аспектами соціального, культурного і духовного життя людини, кажучи, що таке явище, як гроші, «є саме індиференція, оскільки все його цільове значення укладено не в ньому самому, але в його перекладі в інші цінності» [4, с. 312].

Гроші пронизують все існування людей. Все, що Джон бачить навколо себе, в оточуючих, в собі – «у всьому замішані гроші». Навіть фільм, який планує знімати Селф, називається «Добрі

гроші», але потім, що показово, він хоче перейменувати його в «Погані гроші». Крім того, Джон читає книгу під назвою «Гроші», розмірковуючи як завжди про сенс життя: «...треба правильно визначити пріоритет. Головне ж – не гарний фільм, головне – не «Добрі гроші». Головне – гроші. Головне – це «Гроші» [3, с. 53]. Реальне життя сучасного суспільства нагадує фантастичний простір казок Гофмана – це «трансформована реальність, яка представляє собою боротьбу зла і добра в людині, боротьбу прагнень до піднесення і порочності в самому собі на тлі загального руху до божевілля» [5, с. 59].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна виділити головний концептуальний сенс «грошей» – «життя» в різних повсякденних своїх проявах. Підтвердженням цієї тези, можуть служити наведені вище приклади. Встановлено, що зміст «життя» об'єднує всі інші сенси концепту «гроші» і включає в себе ще один додатковий сенс – «смерть»: «Доларові купюри, фунти банкноти – всі ці папірці насправді ноти відчаю, записки самогубця. Гроші – записка самогубця» [3, с. 162]. В англійському варіанті «записка самогубця» – а suicide note – словосполучення, яке, можливо, краще перекласти як «передсмертна записка» (назва роману «Money: A Suicide Note» також можна було б перекласти як «Гроші: передсмертна записка», оскільки на самому початку автор вказує, що подальший текст – це розповідь – передсмертна записка Джона про своє життя). Крім того, в даному вислові має місце гра слів, яка багато що пояснює: note – «записка» і note (bank note) – британський варіант англійського слова «банкнота» [6, с. 91].

Передсмертна записка – а suicide (bank) note (в концепції М. Еміса) , – це все, що залишається людині перед самою смертю. Більше у людини, що вирішила покінчити життя самогубством, нічого немає. Він пише передсмертну записку, яку повинні прочитати інші люди, і згідно з якою ці інші будуть оцінювати прожите ним життя.

Завдяки дійовим особам з роману «Гроші: записка самогубця» Мартін Еміс загострив питання дегуманізації індивіда, зробив акцент на причини руйнування цілісності світосприйняття в епоху постмодернізму. Ця лінія викликає ефект концепції цілого, де «Я-особа» несе реципієнтові-читачеві загалом оптимістичне світобачення зі властивими рисами універсальності та форми реального дійства.

Список літератури:

1. Веблен Т. Теория праздного класса: экономическое исследование институций. Москва : Прогресс, 1984. С. 368.
2. Дубравська З.Р. Біографічне письмо Мартіна Еміса: інтертекстуальний аспект. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія : Гуманітарні науки*. 2017. Вип. 1(48). С. 31–35.
3. Эмис М. Деньги: Записка самоубийцы. Москва : Махаон, 2002. 544 с.
4. Зиммель Г. Философия денег. *Теория общества: сборник*. Москва : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 1999. С. 416.
5. Лаптева И.В. Фантастическое Э. Т. А. Гофмана в культуре рубежа XX–XXI вв. *Вестник Томского государственного университета*. 2008. № 308. С. 56–61.
6. Назарова О.В. Смысловое пространство концепта «деньги» (на материале романа М. Эмиса «Деньги: записка самоубийцы»). *Гуманитарий: актуальные проблемы гуманитарной науки и образования*. 2017. № 2(38). С. 83–95.
7. Назарова О.В., Лаптева И.В. Роль концепта «деньги» в идентификации личности (на примере творчества В.О. Пелевина). *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2016. № 5(67). С. 146.
8. Amis M. Money. A Suicide Note. Penguin books. 1985. 364 p.
9. Dubravskaya Z. The Representative Strategies of the Narrative-Communicative Discourse: Martin Amis's Prose. *Spheres of Culture*. 2015. Vol. X. S. 86–93.

References:

1. Veblen, T. (1984). *Teorija prazdnogo klassa: jekonomicheskoe issledovanie institucij* [The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions]. Moscow, 368 p.
2. Dubravskaja, Z.R. (2017). *Biografichne pysmo Martina Amisa: intertekstualnyi aspekt* [Biographical Writing of Martin Amis: an Intertextual Aspect]. *Derzhava ta regiony. Naukovo-vyrobnychi zhyrnyal. Seria: Humanitarni nauky*, no. 1(48), p. 31–35.
3. Jemis, M. (2002). *Den'gi: Zapiska samoubijcy* [Money. A Suicide Note]. Moscow, 544 p.
4. Zimmel', G. (1999). *Filosofija deneg* [The Philosophy of Money]. *Teorija obshchestva: sbornik*. Moscow, 416 p.
5. Lapteva, I.V. (2008). Fantasticheskoe Je. T. A. Gofmana v kul'ture rubezha XX–XXI vv. [E. T. A. Hofmann's Fantastic in the Culture of the XX–XXI centuries]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 308, pp. 56–61.
6. Nazarova, O.V. (2017). Smyslovoe prostranstvo koncepta «den'gi» (na material romana M. Amisa «Den'gi: zapiska samoubijcy») [The Semantic Space of the Concept “Money” (Based on the Material of M. Amis's Novel “Money: a Suicide Note”)]. *Gumanitarii: aktualnye problemy gumanitarnoi nauki i obrazovaniya*, no. 2(38), pp. 83–95.
7. Nazarova, O.V., & Lapteva, I.V. (2016). Rol' koncepta «den'gi» v identifikacii lichnosti (na primere tvorchestva V.O. Pelevina) [Role of the Concept “Money” in the Identification of a Person (by the example of V.O. Pelevin's creative work)]. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, no. 5(67), pp. 146–149.
8. Amis, M. (1985). *Money. A Suicide Note*. Penguin books, 364 p.
9. Dubravskaja, Z. (2015). The Representative Strategies of the Narrative-Communicative Discourse: Martin Amis's Prose. *Spheres of Culture*. vol. X, pp. 86–93.